

ARAP DİLİNDE R-M-D (ر، م، ض) KÖKÜ VE RAMAZAN AYININ İSMİNİN BU KÖKTEN TÜRETİLİŞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Mustafa ÖNCÜ¹

Öz

Bu makalede Ramazan ayının asıl harfleri oluşturan r-m-d (ر، م، ض) kökünden türeyen kelimelerin anlamları ele alınmıştır. Hem Kur'an'da hem de hadislerdeki anlamının daha iyi anlaşılması için Ramazan ayının adının kök harflerini oluşturan kelimenin anlam tahlillerinin iyi yapılması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda konunun daha iyi anlaşılması bakımından öncelikle söz konusu kelimenin sözlük anlamı ve morfolojik yapısı incelenmiştir. Söz konusu kökten türeyen kelimelerin kazandığı yeni anlamlar göz önüne serilmiştir. Bunun yanı sıra kelimenin Arap şiiri ve kelimada, Kur'an-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde kullanım durumları ortaya konmuştur. Kur'an ve hadislerde geçen r-m-d köklü kelimelerin odağını şüphesiz ki Ramazan ayının adı teşkil etmektedir. Bu sebeple çalışmada Ramazan kelimesinin kullanım durumuna genişçe yer verilmiştir. r-m-d kelimesinin anlamları dikkate alınarak bu ay için Ramazan kelimesinin kullanım nedenleri üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bütün bunlar yapılırken, ilk dönem sözlükler ile günümüzde yazılan belli başlı sözlükler, hadis mecmuaları ve İslam hukuku kaynakları gibi geniş bir literatür taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ramazan Kelimesi, Ramazan Ayı, Arap Dili, Şiir, İştikâk, Semantik

A SEMANTICAL ASSESSMENT ON THE R-M-D (ر، م، ض) ROOT WHICH FORM THE ROOT LETTERS OF THE NAME OF THE MONTH OF RAMADAN

Abstract

In this article, discussed the meanings of rooted words r-m-d (ر، م، ض) which form the original letters of the name of the month of Ramadan. It is important to analyze the root and meaning of this word, which also forms the root letters of the name of the month of Ramadan in order to better understand its meaning both in the Qur'an and hadiths. In this direction, in order to better understand the subject, first of

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 04/10/2022, Accepted / Kabul Tarihi: 26/12/2022

¹ Prof. Dr., Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagati Öğretim Üyesi, mustafaoncu63@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2661-1147>

all, the dictionary meaning, etymological and morphological structure of the word in question were examined. And have been revealed the new meanings of the words derived from this root. In addition, the use of the word in Arabic poetry, Arabic proverbs, verses of the Qur'an and hadiths has been revealed. The focus of r-m-d rooted words in the Qur'an and hadiths is undoubtedly the name of the month of Ramadan. For this reason, the use of the word Ramadan has been extensively covered in the study. Considering the meanings of the r-m-d word, evaluations were made on the reasons for the use of the word Ramadan for this month. While all this was being done, a wide range of literature such as the dictionaries of the first period and the major dictionaries written today, tafsir, hadith collections, Islamic law sources were scanned. As a result of the study, it was understood that r-m-d rooted words have basic meanings such as warmth and sharpness.

Keywords: Ramadan, The Month of Ramadan, Arabic, Poetry, Derivation, Semantic

GİRİŞ

İnsanoğlu için dil en önemli iletişim araçlarından biridir. İlk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Âdem'den günümüze binlerce dil oluşmuştur. Bu diller farklı ve benzer hususiyetleri göz önünde bulundurularak dilbilimciler tarafından çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Bu tasniflerden biri de Sami-Hami dil grubudur. Bu dil grubu içerisinde en yaygın kullanılan dil Arapçadır. İslamiyet gelmeden önce çeşitli kitabelerde Arap dili ile ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Ancak İslamiyet ile beraber Arap dili neşvünema bulmuş ve daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. İslamiyet'ten önce dar bir alanda da olsa özellikle şiir ve edebiyatta önemli bir yeri olan Arap dili İslamiyet'in gelişi ile daha da bir önem kazanmıştır. Dinimiz İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm aynı zamanda Arapça yazılı kaynakların başında gelmektedir. İslam'dan önceki dönemde nazımda ve nesirde nadir olarak kullanılan Arap dili daha çok sözlü edebiyata dayanmaktaydı. İslam dini sayesinde Arap dili geniş bir yelpazede yazı ile kayıt altına alınmaya başlandı. Önce Kur'ân-ı Kerîm sonra hadis-i şeriflerin yazıya geçirilmesiyle zamanla Arap dili ile ilgili yazılı eserler giderek yaygınlaştı. Bu eserlerin çoğu Kur'ân-ı Kerîm ile hadis-i şeriflerin daha iyi anlaşılmasına matuf olarak kaleme alınmıştır. Bu maksatla yapılan çalışmalarda Kur'ân-ı Kerîm ile hadis-i şeriflerde yer alan kelimeler ve bunların farklı anlamları ele alınmıştır. Bu kelimelerin başında iman, İslam, ihsan, salat, zekât, savm, ramazan, hac gibi İslam dininin kimi farklı anlamlar yükleyerek toplumsal hayata kazandırdığı kavramlar gelmektedir.

İlk dönem kaynaklarda yer alan kelimelerden biri رَمَازَان /Ramazan kelimesidir. Bu kelime bizim literatürümüze Ramazan ayı ile girmiştir. Zira dinimiz İslam bu ayda oruç tutmayı dinin esaslarından biri olarak addetmiştir. Kelimenin asıl harfleri ر، م، ض

kök harfleridir. Arap dilinin temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerde ر، م، ض kök harfleri ile bunlardan türetilen bazı kelimelerin farklı kullanımlarını görmek mümkündür. Ayrıca hem Arap şiirinde hem de Arap kelimelerinde bu kök harflerden türetilen kelimelere rastlanmaktadır. Özellikle de hicri II-III. yüzyıllarda kelime tahlilleriyle ilgili kaleme alınan eserlerde bu kökten türeyen kelimelere daha sık yer verildiği görülmektedir.

Bu (ر، م، ض) kök harflerden türetilen ve yaygın olarak kullanılan kelimelerin başında ramazan/رَمَضَانَ kelimesi gelmektedir. Ramazan kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِيُتَّكِمُوا الْعِدَّةَ وَلِيُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاهُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batıl birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”

ayetinde yer almaktadır.² Bu ayet-i kerime aynı zamanda Ramazan ayında oruç tutmanın farzietini bildiren ayettir. Görüldüğü üzere ر، م، ض kök harflerine elif ve nûn harfinin eklenmesiyle ramazan/رَمَضَانَ kelimesi elde edilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kök harflerden türetilmiş başka bir kelime bulunmamaktadır. İlk kaynaklardan itibaren bu ayette yer alan ramazan/رَمَضَانَ kelimesi ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır.³

Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir yerde geçen ramazan kelimesi hadis-i şeriflerde daha fazla yer almaktadır. Ramazan kelimesinin yanı sıra bazı hadislerde ر، م، ض kök harflerinden türetilen başka kelimelere de rastlanmaktadır. Örneğin kaynaklarda فَجَعَلَ “sıcığın şiddetinden peş peşe kusmaya başladı” şeklinde bir rivayet bulunmaktadır.⁴ Burada geçen الرَّمَضِ kelimesi “aşırı sıcaklık” anlamında kullanılmıştır.

Diğer bir hadiste شَكُونًا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَرَّ الرَّمَضَاءِ فَلَمْ يُشْكِنَا “aşırı sıcaklıktan dolayı Hz. Peygambere şikâyette bulduk ancak bizim şikâyetimizi kabul etmedi.”

²el-Bakara, 2/185.

³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, Thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Semirrâî, (yy: Mektebetu'l-Hilâl, ty.), VII/39; er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*, Thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî, (Beyrut: Dâru'l-kalem, 1412), 366.

⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979), II/264.

buyrulmuştur.⁵ Bu hadiste الرَّمَضَاءُ kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Burada sahabe-i kiramın namaza gidip gelme hususunda Hz. Peygamber (s.a.v)'e zeminin aşırı sıcaklığından yakındıkları dile getirilmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v) bu talebe olumlu yaklaşmamış ve mazereti kabul etmemiştir. Burada günün aşırı derece sıcak olmasından dolayı öğle namazının ilk vaktinde eda edilmesinin zorluğu kastedilmektedir. Zira bu, güneşin tam tepe noktasında olduğu günün en sıcak zaman dilimidir. Muhtemelen sahabe-i kiram bu vakitte namaza çıktıkları zaman kumun aşırı derecede sıcak olmasından ve yakıcılığından dolayı ayaklarının dayanmadığını ifade etmek istemişlerdir. Bir başka hadis-i şerifte ise evvâbîn namazından bahsedilirken bu kök harflerden türetilen kelime mucerred fiil formunda yer almaktadır. Bu namaz Hz. Muhammed'in (s.a.v) duha vakti, güneşin yükseldiği zaman diliminde kıldığı bir sünnettir. Nitekim hadiste صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ “Evvâbîn yani Allah'a (c.c) yakın olan kişilerin namazlarının vakti güneşin aşırı ölçüde sıcak olmasından deve yavrusunun toynak ve ayaklarını yere koyamaması, yere basamaması zamanıdır.”⁶ buyurmuştur. Hadiste geçen تَرْمَضُ fiili “insanın ayaklarının, deve veya inek yavrusunun toynak ve ayak tabanlarının güneşin sıcaklığından aşırı derecede ısınan zeminden, kumdan veya çakıllardan yanması” anlamına gelmektedir.⁷

Konuyla ilgili bir başka hadis-i şerifte كَادَتْ عَيْنَاهَا تَرْمَضَانِ “iki gözü kızarıncaya kadar/yanıncaya kadar sürme sürmezdi” buyrulmaktadır.⁸ Bu hadiste yer alan تَرْمَضَانِ kelimesi ض harfi ile rivayet edilmiştir. Bunun anlamı da aşırı ısınmadır. Kaynaklarda “Gözleri kıpkırmızı olup ağrıyordu. İki gözünün ağrısından sızlıyordu.” şeklinde bilgiler de vardır.⁹ Başka bir hadiste الرَّمِيضُ kelimesi geçmektedir. Bu kelime ustura anlamına gelen الرَّمِيضُ kelimesinin sıfatı olarak الرَّمِيضُ şeklinde kullanılmıştır. Bu durumda sıfat tamlaması “keskin ustura” anlamına gelmektedir. Hadis-i şerif şu şekildedir: مَدْحُكَ أَخَاكَ فِي وَجْهِهِ كَمَا فَرَّكَ عَلَى وَجْهِهِ الرَّمِيضُ “Yüzüne karşı kardeşini övmen onun yüzünde keskin bir jileti, usturayı gezdirmen gibidir.”¹⁰ Burada yüzüne karşı bir kişinin övülmesinin doğru olmadığı vurgulanmıştır. Bu durumda adeta insan övdüğü kişiyi keskin bir bıçakla kesmiş gibi bir benzetme sözkonusudur. Yüzüne karşı kardeşini övmen onun kibirlenmesine ve gurura kapılmasına yol açar. Bu da onu yaralar. Ona fayda vermekten ziyade ona zarar verir. Burada فَعِيل kalıbında olan الرَّمِيضُ kelimesi ism-i

⁵ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, İbn Mâce, hadis nu, 555.

⁶ Muslim b. Haccâc, *el-Musnedu's-sahîh*, Thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî, (Beirut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, ty.), I/515-516.

⁷ İbrâhîm b. Hattâb el-Bustî, *Garîbu'l-hadîs*, Thk. 'Abdulkerîm İbrâhîm el-Garbavî, (Beirut: Dâru'l-fikr, 1982), I/454.

⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, Thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî, (Abu Dabi: Muessetu Zâyid, 2004), IV/864.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdir, 3.baskı, (Beirut: 1414), VII/160-161-162.

¹⁰ İbrâhîm b. İshâk, *Garîbu'l-hadîs*, II/751; III/1097.

meful anlamında yani مَرْمُوسٌ anlamındadır. Bundan dolayı müennes olan المَوْسَى kelimesinin sıfatı olarak kullanılması genel dil kurallarına uygunluk arz etmektedir.

Kur'an-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerin yanı sıra ر، م، ض köklü kelimeler Arap şiiri ile Arap kelimelerinde de yer almaktadır. Nitekim Emevi dönemi aşk, çöl ve doğa tasvirlerinde ön plana çıkan şairlerden Zürrümme'ye (ö. 117/735)¹¹ ait olduğu belirtilen aşağıdaki şiirde bu kökten kelimeler bulunmaktadır:

“ (Çekirge) kendisini koruyacak bir şey olmaksızın ısınmış zemine konar konmaz sıcaktan sıçırıyor. Güneş ise şaşkın ve afallanmışcasına hareket etmeksizin başının üzerinde dönüp dolaşıyor.”¹² Görüldüğü gibi şairin, muhtemelen sevgilisi Meyye ya da Harkâ'nın durumuna benzeterek, doğada zorlu bir hayatla mücadele eden bir çekirgeyi tasvir ettiği bu beyitte sıcak zeminde ayakların yanmasını ifade eden رَمَضٌ ve aşırı sıcak zemini ifade eden الرَّمْضَاءُ kelimeleri birlikte kullanılmıştır. Beytin diğer bir versiyonunda الرَّمْضَاءُ kelimesi yerine الرَّمْضَارُ kelimesi yer almıştır. Bu kelime “çakıl taşı” anlamındadır. İki kelime arasında temel anlam itibarıyla çok fark bulunmamaktadır. Bu konuda bir diğer şiir ise şu şekildedir:

“Dilersen bizi hepimizi keskin bir usturayla öldür, bağcıkların düğümlerini kestiğin gibi bizi onunla kes.”¹³

Şiirlerle ilgili verilen bu örneklerin yanı sıra darb-ı mesel gibi Arap kelimelerinde de bu kök harflerden türetilen kelimelere rastlamak mümkündür. Örneğin İbn Dureyd (ö. 321/933) *Cemheretu'l-luga* adlı eserinde bu kelimenin anlamıyla ilgili olarak Arapların “Bizi sıcakta bırakıp gittiniz, haydi kaybolun gidin!” şeklinde bir kelimelerini aktarır.¹⁴ Bir başka örnek ise الرَّمْضَاءُ بِالنَّارِ “aşırı sıcaktan ateşi imdada çağırmak/çağırın” şeklindedir.¹⁵ “Bir zalimden kaçarken ondan daha zalim olan birine sığınmak, zor ve sıkıntılı bir durumdan ondan daha sıkıntılı başka bir duruma sığınmak” anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımın Türkçedeki “Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” ile “Denize düşen yılanı sarılır” gibi deyimlerle paralel bir anlama sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu sözün aynı anlamda başka bir

¹¹ Zürrümme ile ilgili geniş bilgi için bkz. Musa Yıldız, “Zürrümme”, *DİA*, (İstanbul: TDV, 2013), XLIV/581.

¹² Zürrümme, *Divanu Zirumme Şerhu'l-Bahilî*, Thk. Abdulkuddus Ebu Salih, (Muessetu'l-îmân, Beyrut, 1402/1982), I/418-419; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Garîbu'l-hadîs*, Thk. 'Abdullâh el-Cubûrî, (Bağdat: Matba'atu'l-ânî, 1397), I/610.

¹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII/160-161-162.

¹⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luga*, Thk. Remzî Munîr Ba'lbekkî, (yy: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), II/751.

¹⁵ el-Meydânî, *Mecme'ul-emsâl*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamit, (Beyrut: Dâru'l-marife, ty.), II/149.

kullanımı *المستنجي من الرَّمضاءِ بِالنَّارِ* şeklindedir.¹⁶ Gerek Kur’ân-ı Kerîm gerek hadis-i şerifler ve gerekse de Arap keliminde bu kök harflerin kullanılmış olması ض، م، ر kök harfleri ve bu kökten türeyen kelimelerin geçmişi ve taşıdığı anlamlar hakkında önemli fikirler vermektedir.

1. ض، م، ر Kök Harflerinin Temel Anlamları

Arap dilinin temel sözlüklerine bakıldığında ض، م، ر kökü genel olarak kum, çakıl, taş gibi maddelerin güneşin aşırı sıcaklığından yanması ve adeta kavrulması, güneşin aşırı sıcaklığından ötürü ısınan taşın yakıcı olması gibi anlamları ifade etmektedir.¹⁷ el-Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *es-Sihâh* adlı eserinde bu kök harflerin “Falanca kişi aşırı derecede ısınmış olan havanın sıcaklığını hissetti, günün sıcaklığı arttı, falancanın aşırı sıcaklıktan ayakları yandı, bir duruma kızdı ve köpürdü, otları küçükbaş hayvanın aşırı sıcaklıktan ciğerleri parelendi, güneş ışınlarından yer ve zemin kavrulacak derecede ısındı, güneşin etkisi arttı, gözleri yanacak kadar yandı, kızardı, oruçlu kişinin susuzluktan içi yandı.” gibi anlamlarda kullanıldığı ifade edilmektedir.¹⁸ Yine yaz mevsiminde havanın aşırı derecede sıcak ve yakıcı olması, yerin/zeminin çok fazla ısınması ve insanın bundan dolayı çıplak ayakla yere basamaması, bu durumda yere bastığında ayaklarını bir indirip bir kaldırması gibi anlamlara gelir. Bu anlamların yanı sıra tasalanmak, üzölmek, bitkin düşmek, süttten kesilmiş deve yavrusunun toynak ve tabanının yanması, taşın sert bir şekilde hayvanın toynağına değmesi gibi anlamlar da göze çarpmaktadır.¹⁹

Birini bir müddet beklemek, ok, hançer ve bıçak gibi aletleri bilemek, keskin bıçak, keskin olan her nesne, okun keskinleştirilmesi gibi anlamlar da ض، م، R köklü kelimelerin ifade ettiği anlamlardır. İyice irdelendiğinde bu kelimelerde dikkat çeken hususun “keskinlik” olduğu görülecektir. Aşırı sıcaktan insanın karnının şişmesi, mide fesadı geçirmesi, sıcaktan insanın acı çekmesi, acı duyması, insanın ayaklarının sıcaklıktan yere basamaması, bastığında ayaklarının yanması, koyunun aşırı sıcakta otlatılması bundan dolayı ciğerlerin şişmesi ve su toplaması gibi manaları ifade etmede yine bu kökten kelimeler kullanılmıştır. Nitekim el-Ezherî (ö. 370/980) *Tehzîbu'l-luga*

¹⁶ İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Hasen Zeyyât, Hâmid ‘Abdulkâdir, Muhammed ‘Alî en-Neccâr, *el-Mu‘cemu'l-vasît*, 2. Baskı, (Kahire: Mecm‘u'l-lugati'l-'Arabiyye, 1972), 372-273.

¹⁷ Ebu'l-Hasen Ahmed İbn Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî, *Mu‘cemu makâyîsi'l-luga*, Thk.

‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, 2. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1979), II/751.

¹⁸ İsmâ‘îl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sihâhu'l-'Arabiyye*, Thk. Ahmed ‘Abdulgâfûr ‘Attâr, 4. Baskı, (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1987), III/1080.

¹⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, Thk. Muhammed Mur‘ib, (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 2002), XII/25.

adlı eserinde Arapların acıtan, acı veren her şey için bu kelimeyi kullandıklarını nakleder.²⁰

Zikredilen temel anlamlarla ilintili olarak Arapçada ر، م، ض kök harflerinden türetilen birçok kelime bulunmaktadır. Bunların sözlük anlamlarına bakıldığında aşırı sıcaklık, etkili sıcaktan kavrulmak, yanıp tutuşmak, toprağın yanması, toprağın kavrulması gibi bazı anlamlar öne çıkmaktadır. Örneğin bu kök harflerden türetilen الرَّمضاء kelimesi güneşten yanmış son derece sıcak ve kavurucu kum, toprağın, yerin ve zeminin aşırı bir şekilde ısınması gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime aşırı sıcaktan koyunların otlatılması sonucu koyunların ciğerlerinin yaralanması ve bunun sonucunda yara bere içerisinde kalması anlamında da kullanılmaktadır.²¹ Bu durumda yaranın iltihap kapması sonucu ağrının daha şiddetli ve daha keskin olduğu anlamının öne çıktığı söylenebilir.

Bu kök harflerin anlamları üzerinde duran diğer bir alim de İbn Fâris (ö. 395/1004)'dir. O, *Mucmelu'l-luga* adlı eserinde bu kök harflerin bir kişiyi beklemek, karın ağrısı, mide fesadı geçirmek gibi anlamlara geldiğini söyler.²² Söz konusu anlamları pekiştirecek bir şekilde kelimenin diğer kaynaklarda da benzer anlamlara geldiği görülmektedir. Yine güneşin aşırı sıcaklığından taşların yanması ve kızgın hale gelmesi, sıcaklığın milleti perişan etmesi, ortalığı kasıp kavurması, ceylan ve geyiğin ayakları şişene kadar avlanmak için kovalanması, kebab yapmak için ocağa, ızgaraya konulan et ve keskin ustura gibi belli başlı anlamlar göze çarpmaktadır.²³ Bu anlamların yanı sıra bilemek için bıçağın iki taş arasına konup bilenmesi, çöldeki kumun aşırı sıcaklardan yanması, kavrulması ve deve yavrusunun toynaklarının yanmasından dolayı kendini yere bırakması çökmeye çalışması, çobanın koyunları sert ve sıcak arazide otlatması gibi anlamlar da kaynaklarda yer almaktadır.²⁴ Nitekim çoban sürüyü sert ve sıcak arazide otlattığı zaman رَمَضَ الرَّاعِي مَاشِيَتَهُ şeklinde bir kullanım göze çarpmaktadır.²⁵

(ر، م، ض) kök harflerinin zikredilen temel anlamlarının yanı sıra mecaz yoluyla kullanımı sonucu ortaya çıkan anlamlar da vardır. Nitekim “şu iş içimi yaktı”, “çok sinirlenmek”, “küplere binmek”, “adamı hasta etmek”, “sabır taşı çatlayıncaya kadar

²⁰ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, XII/25.

²¹ 'Alî b. Ca'fer b. 'Alî es-Sa'dî İbn Kitta' es-Sa'dî, *Kitâbu'l-ef'âl*, (yy: 'Âlemu'l-kutub, 1983), II/40-41.

²² Ebu'l-Hasen Ahmed İbn Fâris b. Zekeriyâ el-Kazvîni er-Râzî, *el-Mucmel/Mucmelu'l-luga*, Thk.

'Abdulmuhsin Sultân, 2. Baskı, (Beyrut: Muessetu'r-risâle, 1986), I/399.

²³ İbn Fâris, *Mu'cemu makayîsi'l-luga*, II/440.

²⁴ Mahmûd ez-Zamahşerî, *el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîsi ve'l-eser*, Thk. 'Alî Muhammed el-Bicâvî-Muhammed

Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 2. Baskı, (Lübnan: Dâru'l-ma'rife, ty.), II/88.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII,/60-161-162.

birini beklemek”, “bekleye bekleye taş kesilmek” gibi mecazi kullanımlardan bir kaçını burada zikredilebilir. Örneğin *أَمْرَضَهُ حَتَّى أَمْرَضَهُ* ifadesi, “Onu hasta edinceye kadar sinirlendirdi.” manasında kullanılmıştır.²⁶ Görüldüğü gibi bu kök harflerden türetilen kelimeler hakiki ve mecaz ile temel ve yan anlam olmak üzere çok geniş bir yelpazede kullanılmıştır. Bunun yanı sıra bu kökten türeyen kelimeler neredeyse bütün varyantlarıyla hem klasik hem de yeni sözlüklerde yer almıştır.

2. ض، م، ر، Kök Harflerinin Morfolojik Yapısı

Sarf ilmi açısından Arap dilinin temel sözlüklerine bakıldığında ض، م، ر، kök harflerinden türetilen kelimelerin hem isim hem de fiil kiplerinde kullanıldığını görmek mümkündür. Bu kök harflerden kullanılan fiillerin hem mucerred hem de mezîd olanlarına rastlanmaktadır. Türetilen bu fiiller geçişsiz olarak kullanıldığı gibi geçişli olarak da kullanılmaktadır. Ancak geçişli kullanımı cer harfleri aracılığıyla olur. Hem if'âl ve tef'îl gibi dört harfli mezîd bablarda hem de tefe'ul ve ifti'âl gibi beş harfli bablarda kullanılan fiiller bulunmaktadır. Bu kelime mucerred fiil olarak hem birinci ve ikinci bab olan *يَضْرِبُ* ile *يَضْرِبُ* ile *يَضْرِبُ* hem de dördüncü bab olan *يَعْلَمُ* babında kullanılmaktadır.²⁷ Ancak dördüncü baktan kullanımı daha yaygındır. Bu kelime fiil olarak kullanıldığında günün aşırı sıcak olması, güneş ısısının yüksek olması, sıcakta toprağa basan kişinin ayaklarının yanması, kişinin ayağının birini kaldırıp diğerini yere koyması, susuzluktan oruçlunun içinin yanması, gözün yanması, üzüntü ve tasadan bitkin düşülmesi, bıçak ve hancer gibi kesici aletlerin iki yassı taş arasına konup keskinleştirilmesi ve sivrileştirilmesi gibi belli başlı anlamlar öne çıkmaktadır.²⁸ Bunların yanı sıra bir şeyden dolayı kızmak, sıcak havada hayvanları otlatmak gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.²⁹ Nitekim İbnu's-Sikkât (ö. 244/858) aşırı sıcaktan köpeğin iki ayağından birini kaldırması durumunu açıklarken *رَمَضَ* fiiline yer verir.³⁰ İbn Kuteybe (ö. 276/889) kelimenin bu anlamını Asma'î (ö. 216/831)'den aktarır.³¹ Bu kelime çekirgelerin güneşin sıcaklığından sıçraması için de kullanılmaktadır.³² Bir insanın sıcaklığın aşırı olmasından ayak tabanlarının yanmasına *رَمَضَ الرَّجُلُ* dendiği gibi aşırı susuzluktan karın ağrısı çeken ve kıvranan oruçlu kişi için *رَمَضَ الصَّائِمُ* tabiri

²⁶ ez-Zamahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, Thk. Muhammed Bâsil, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1998), I/385.

²⁷ Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed Neseî, *Tilbetu't-talebe fi'l-İstîlâhâtî'l-fikhiyye*, (Bağdat: el-Matbaatu'l-âmirâ-Mektebetu'l-musenna 1311), 22.

²⁸ Muhammed Muhibbuddin Murtadâ' ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Thk. Komisyon, (yy: Dâru'l-hidâye, ty.), XXVIII/361-368.

²⁹ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, XXVIII/361-368.

³⁰ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnu's-Sikkât, *el-Kenzu'l-luğavî fi'l-leseni'l-'Arabî*, (Kahire: Mektebetu'l-Mutenebbî, ty.), 209.

³¹ İbn Kuteybe, *Garîbu'l-hadîs*, II/308.

³² İbn Kuteybe, *Garîbu'l-hadîs*, I/610.

kullanılır.³³ Arapçada “bu gün/günümüz çok sıcak oldu” anlamında رَمَضَ يَوْمَنَا tabiri de müşahede edilmektedir.³⁴ Bu kök harflerden türetilen fiilin ma‘lum/etken kullanımının yanı sıra رُمِضَ şeklinde meçhul/edilgen yapısı da kaynaklarda yer almaktadır. Nitekim böyle bir kullanıma Arap kelimelerinde “demircinin yanında bıçak bilenmez” şeklinde anlaşılabilir. وَمَا رُمِضَتْ عِنْدَ الْقَيْوَنِ شِفَارُ deyişine rastlanmaktadır.³⁵

Bu kök harfler if‘âl/إِفْعَالِ babı olarak kullanıldığında yakmak, acıtmak, incitmek, sıcak arazide hayvan otlatmak ve temrenin saplanması gibi anlamlara gelmektedir.³⁶ Aynı şekilde sıcaklık insanları bunalttı, onlara eziyet ve işkence verecek dereceye geldi gibi anlamları da içerir. Örneğin أَرْمَضْتَنِي الرَّمْضَاءُ derken güneşten kavrulmuş toprak, taş gibi nesnelere beni yaktı denir.³⁷ Bir işin birini yorması, ona dokunması ve o kişiyi incitmesi anlamında da if‘âl babından أَرْمَضَهُ الْأَمْرُ cümlesi mevcuttur. Ayrıca if‘âl babının mutavaatı olarak da kullanılmaktadır. Örneğin bu iş beni incitti, acıttı ben de incindim denir.³⁸ Nitekim Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) bu kullanımla ilgili هَذَا الْأَمْرُ فَرَمَضْتُ “Bu durum beni incitti ben de incindim” örneğini verir.³⁹ Bir başka anlamı koyunun veya keçinin kebab, büryan veya fırınlanması işlemidir. Bunun için yine if‘âl babından أَرْمَضْتُ الشَّاةَ tabiri bulunmaktadır. İbn Sîde’den (ö. 458/1066) aktarıldığı şekliyle bu işlem şöyle gerçekleşmektedir: Önce taş ocakta ateş tutuşturulur. Ardından kuzu kesildikten sonra üzerinde derisiyle beraber iki parçaya bölünür. Sonra iç taraftan kaburgaları kırılır. Altında taş ocak üstünde de közler olacak şekilde ateşe konur. İyice piştikten ve kızardıktan sonra üzerindeki derisi soyulur ve ikram edilir.⁴⁰ Aynı anlam mucerred fiil olarak رَمَضَ الشَّاةَ يَرْمِضُهَا رَمِضًا tabiri ile de ifade edilmektedir.⁴¹ Ancak if‘âl babındaki kullanımı daha yaygındır. Etin bu şekilde kebab ve büryan yapıldığı yere مَرْمِضٌ denirken pişen ete de مَرْمِوضٌ denmektedir.⁴² Bu şekilde pişmiş et فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ “ve hemen gidip kızarmış buzağı eti getirdi”⁴³ ayetinde yer alan حَنِيذٌ kelimesinin ifade ettiği anlama yakındır.

³³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII/160-161-162.

³⁴ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luga*, II/751.

³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII/160-162.

³⁶ Zeynuddîn ‘Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, Thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, 5. baskı, (Beyrut: el-Mektebetu'l-‘asriyye, 1999), 128.

³⁷ İsmâ‘îl el-Cevherî, *es-Sihâh*, III/1080.

³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII/160-161-162.

³⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-‘ayn*, VII/39.

⁴⁰ Ebu'l-Hasen ‘Alî b. İsmâ‘îl İbn Sîde, *el-Muhassas*, Thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl, (Beyrut: Dâru ihyâi’t-turâsi'l-‘Arabî, 1996), IV/371.

⁴¹ Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kûb, *el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-muhît*, (Beyrut: Dâru'l-ma‘rife, 2009), 644; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VII/160-161-162.

⁴² İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a‘zam fi'l-luga*, Thk. Abdulhamîd Hindâvî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-‘ilmiyye, 2000), VIII/203.

⁴³ Hûd, 11/69.

İfâl babının yanı sıra tefîl/تَفْعِيل babından da رَمَضَ fiili kullanılmaktadır. Bu fiil “bir kişinin yanına gelip onu bulmamak ve ondan sonra bir süre bekleyip gitmek, yoluna koyulmak” anlamına gelmektedir. Örneğin رَمَضْتُهُ تَرْمِيضًا “onu biraz bekledim” kullanımı vardır.⁴⁴ Burada öne çıkan anlam “biraz beklemek”dir. Bu da kelimenin kök anlamıyla uyusmaktadır. Zira kişinin çok sıcak bir havada ısınmış çakıl taşlarına basamaması, ayağını bir indirip bir kaldırması gibi insanın bekleyememesi de böyledir. Hz. Ömer’in (r.a) koyun çobanına tavsiye niteliğinde “Koyunlarını sert toprakta otlat, sıcak kavrulmuş kumda otlatma!” şeklindeki tavsiyesinde لا تُرْمِضْهَا ifadesi koyunların bekletilmemesine matuf bir söz olarak dikkat çekmektedir. Burada Hz. Ömer koyun çobanına koyunlarını kum olmayan sert bir arazide otlatmasını salık vermiştir. Böylece çobana koyunlarına sıcak kum üzerinde eziyet etmemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁵ Ayrıca kaynaklarda yine bu baktan “oruca niyet ettim” anlamında رَمَضْتُ الصَّوْمَ kullanımı da göze çarpmaktadır.⁴⁶ Bu durumda kelimenin “niyet ettim.” anlamında kullanılması “Ramazan” kelimesinden esinlenerek oluşturulmuş ve bu yolla isimden fiil türetilmiştir. Ancak burada kelimenin kök harflerinin temel anlamlarından olmayan bir anlam yüklenmiştir.

Bu kök harfler tefe“ul/تَفْعُل babına aktarılarak da kullanılmaktadır. Bu bapta kullanıldığında iki temel anlam öne çıkmaktadır. Bunlardan biri “sıcakta avlanmaktır”. Şöyle ki: bir kişi ayaklarının altı yanına kadar avlamak için geyik ve ceylan gibi hayvanların peşinden koşar, avcı avının peşinde koşarken ceylan ya da geyiğin ayakları, toynakları yerin sıcaklığından ötürü şişer artık koşamaz hale gelince avcı gider ve onu yakalar.⁴⁷ Bu babın kullanıldığı bir diğer anlam ise “kusacak kadar kişinin midesinin bulanması”dır. Bu iki anlamla ilgili kaynaklarda التَّرْمِضُ غَثِيَانُ النَّفْسِ ile التَّرْمِضُ صَيْدُ الظَّبْيِ فِي وَقْتِ الْهَاجِرَةِ gibi örnekler göze çarpmaktadır.⁴⁸

Bu harflerden tefe“ul/تَفْعُل babının yanı sıra ifti‘âl/اِفْتِئَالَ babından اِرْمَضَ fiili de kullanılmaktadır. Bu bapta kullanıldığında “üzülmek, ciğeri yanmak, bozulmak, mide fesadı geçirmek” gibi anlamlar öne çıkmaktadır. Örneğin “adamın karnı ağrıdı ve mide fesadı geçirdi” anlamında اِرْمَضَ الرَّجُلُ tabiri kullanılmaktadır. Ayrıca bu fiil “falanca kişi üzüldü, kızdı, zorlandı ve kızdırdı” gibi anlamlara da gelmektedir. Bu babtaki bir diğer anlam ise “kin ve üzüntüden öfkeden yanmak” şeklindedir.⁴⁹ Burada fiil mecaz

⁴⁴ İsmâ‘il el-Cevherî, *es-Sihâh*, III/1080.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisân”u’l-‘Arab*, VII/160-161-162.

⁴⁶ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 644; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VII/160-161-162.

⁴⁷ İsmâ‘il el-Cevherî, *es-Sihâh*, III/1080;

⁴⁸ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhît*, 644; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, VII/160-162.

⁴⁹ İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII/203.

anlamda kullanılmıştır. Aynı şekilde “atın sekmesi, binicisini zıplatması ve havaya fırlatması” için de الرَّمَضُ tabiri kullanılır.⁵⁰

Bu kök harflerden türetilen fiillerin yanı sıra ض، م، ر kök harflerinden türetilen isimler de vardır. İsim olarak kullanımlarına bakıldığında bunların değişik anlamlara geldiğini görmek mümkündür. Örneğin الرَّمَضُ kelimesi yaz mevsiminin sonu ve sonbaharın başında yağan yağmur anlamındadır. Bu dönemde yağan yağmura الرَّمَضُ denmesinin muhtemel nedeni yerin iyice ısınması, yanmış olması ve kavrulmuş olmasından kaynaklanmıştır. İsim olarak “güneşin sıcaklığının şiddetinden taş, çakıl ve kum gibi maddelerin aşırı derecede ısınması, yazın kavurucu sıcaklığı” gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹ Ayrıca الرَّمَضُ kelimesinin ism-i mensub formunda الرَّمَضِيُّ şeklinde kullanımı da bulunmaktadır. Bu kelime hem bulut hem de yağmur anlamında kullanılmaktadır. Özellikle yazın sonu ve sonbaharın başındaki bulut ve yağmurlar için kullanılır.⁵² Bunun da muhtemel nedeni güneşin kavurucu sıcaklığıdır.

İsim olarak kullanılan kelimelerden biri de رَمَضَةٌ kelimesidir. ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791) anlattığına göre bu kelime “Vücudumda sıtma hissediyorum.” anlamında الرَّمَضِيَّةُ şeklinde ifade edilir. Ayrıca en son kalan azık, erzak anlamında الرَّمَضِيَّةُ sözcüğü kullanılmaktadır. Bunun muhtemel nedeni mevsimin en sıcak dönemine denk gelmesidir. Nitekim kelime الرَّمَضِيَّةُ آخِرُ الْمَيْرِ “azık, erzak ve yiyeceklerin en son kalan kısmına الرَّمَضِيَّةُ denir.” şeklinde tanımlanmıştır.⁵³ Yine bu kök harflerden kızgın taş, kızgın çakıl anlamında الرَّمَضَاءُ kelimesi kullanılmaktadır. Güneşten yanmış olan toprağa da الرَّمَضَاءُ denmektedir. Ayrıca kaynaklarda الرَّمَضَاءُ kelimesinin çok susamış kişi, suya ihtiyacı olan kişiyi ifade etmek için sıfat olarak da yer aldığı müşahade edilmektedir.⁵⁴ Bu kullanımlarda söz konusu kelimelerin bu kök harflerin taşıdığı anlamlarla bağlantılı olan sıcaklık, ısı ve kızgınlık gibi temel anlamları yansıttığı görülmektedir.

Diğer bir kelime de رَمِيضٌ dür. Bu durumda kelimenin öne çıkan anlamı keskinliktir. Bu kelime temren, bıçak, ustura vb. kesici aletlerin keskinliğini ifade etmek üzere sıfat olarak kullanılmaktadır. Burada yer alan رَمِيضٌ kelimesi فَعِيل kalıbında

⁵⁰ el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, XII/25.

⁵¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, VII/39; Ebû 'Ubeyde Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Garîbu'l-hadîs*, Thk.. Huseyn Muhammed Muhammed Şeref, (Kahire: 1993), IV/340-341.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII/161.

⁵³ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, XXVIII/361-368.

⁵⁴ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 644.

olup ism-i mef'ûl olan مَرْمُوض anlamındadır.⁵⁵ Ayrıca رَمِيض kelimesi keskin olan her alet için kullanıldığı gibi özellikle bıçak, hançer, mızrak ve kılıç gibi kesici aletlerin iyice sivriltilmesi ve keskinleştirilmesi ameliyesi için kullanılmaktadır. Nitekim bıçak vb. keskin bir alet iki yassı taşın arasına yerleştirilip keskinleştirmek istendiğinde bu isim kullanılır.⁵⁶

Bu kökten türetilen bir başka sözcük ise مَرْمُض kelimesidir. İsmi zaman ismi mekân kalıbı olarak kullanılır. Arapçada kuzu çevirmenin yapıldığı yer anlamındadır. Bu şekilde pişen ete de مَرْمُوض denmektedir.⁵⁷ Görüldüğü gibi burada da kelimelerin kök harflerinin temel anlamı olan sıcaklık, ısı, kızgınlık, kavurmak, yakmak gibi anlamlar dikkat çekmektedir.

3. Ramazan Ayının İsminin Türetilişi ve Muhtemel Anlamları

Kameri aylardan 9. ayın adı olan ve aynı zamanda dinimizce değer atfedilen رَمَضَانَ/Ramazan ayının ismi de ض، م، ر kök harflerinden türemiştir. Yapı olarak ramazan kelimesi müfret bir kelimedir. Bu kelimenin çoğul kalıpları olarak رَمَضَانَاتُ، رَمَاضِينُ، أَرْمُضَةٌ، أَرْمُضٌ kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak Mucâhid'den nakledildiğine göre Ramazan'ın esma-ı hüsnadan olma olasılığı vardır. Bu nedenle “Ramazan kelimesinin çoğulu yoktur.” denmektedir.⁵⁸ Kullanım olarak çok yaygın olmasa da bu çoğul kalıpların yanı sıra رَمَاضِي، أَرَامِيضُ، أَرَمِضَاءُ kelimeleri de çoğul olarak kullanılmaktadır.

Diğer birçok kültürde olduğu Arap kültüründe ay isimlerinin konuluğu ile ilgili bazı açıklamalar bulunmaktadır. Günümüzde kullanılan kameri ayların isimlerinin İslamiyet'in gelişinden yaklaşık iki yüz sene önce Hz. Peygamberin beşinci göbekten dedesi olan Kilâb b. Murre tarafından konulduğu kabul edilmektedir. Bunun yanında Ramazan ayı Arab-ı aribe döneminde, Ad ve Semûd gibi kavimlerin yaşadığı çağlarda نَاتِقُ olarak bilinen bir ayın yerine isim olarak konduğuna dair bir takım rivayetler bulunmaktadır.⁵⁹ Bu isimden daha eski bir dönemde kaynaklarda تَاتِل ismi de vardır. Bu kelime kuyudan ya da suyun kaynağından suyu avuçlayan kişi anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bu ayın ismi نَاتِقُ olarak çok çocuklu kadın ya da çok yavrulu deve anlamındadır. Ya da bir yerden pılını pırtısını ve çadırını toplayıp başka bir yere göç

⁵⁵ Mecduddîn İbnu'l-Esrî el-Cezerî, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tanâhî, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 1979), II/264.

⁵⁶ Mustafa Öncü, “Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan (Fe'ülün) ve (Fe'ilün) Kalıpları”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2015, cilt: VII, sayı: 13, s. 162-183

⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, VII/160-162.

⁵⁸ Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed el-Ba'îlî, *el-Mutliu ala ebvabi'l-Mukni'*, thk., Şuayb Arnavut-Yasin Mahmud el-Hatîb, (Mektebu's-sevâdi, 1.baskı, 2003/1423), s.121.

⁵⁹ es-Suyûtî, *eş-Şemârih fî İlmi't Târîh*, (Leiden: 1894), 14; Kasım Şulul, “Hz. Peygamber Devrinde Oruç ve Ramazan Orucuyla İlgili Gelişmeler”, *Uluslararası Ramazan Sempozyumu: Ramazan ve Oruç*, 2015, s. 19-42

etmek demektir. Bunların yanı sıra Suyûtî (ö. 911/1505)'nin aktardığına göre bu ay için زاهر ismi de kullanılmıştır.⁶⁰ Bu formda bu kelimenin çiçek ve suyla bir ilintisinin olduğu söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında Ramazan ayına Ramazan denmesinin nedeni olarak eski dilde kullanılan ay isimleri yeni dile aktarılırken soğuk, sıcak, don vb. iklimsel faktörler göz önünde bulundurularak hangi ay hangi zaman dilimine denk gelmişse o aya o hava olayının çağrıştırdığı bir isim verilmiş olduğu söylenebilir. Buradan hareketle yılın en sıcak zaman dilimine, güneşin kavurucu sıcaklığının, ısı ve ışığının dik geldiği günlere denk geldiği için de bu aya Ramazan dendiği İbn Dureyd'den aktarılmıştır.⁶¹ Arapçada kelimenin sonuna gelen ان harfleri genellikle ilave harfler olarak kabul edilmektedir. Bu da kelimeye fazlalık ve çokluk anlamını yüklemektedir. Ramazan kelimesinin gayr-ı munsarif bir kelime olması da göz önüne alındığından kelimenin sözlük anlamlarından biri olan sıcaklıktan ayakların yere basılamaması ile paralellik arz ettiği görülecektir. Adeta kelimenin temel anlamı gibi kelimenin lafzında da tenvînin tam temekkun edememiş olduğu görülecektir.⁶² Kelimenin bu anlamı fiile de yansımış ve aşırı sıcakların yol açtığı susuzluktan oruçlu kimsenin karnının yanması durumunu ifade etmek için رَمَضَ الصَّائِمُ terkibi kullanılmıştır.

Bu anlamların yanı sıra kelimenin sözlük anlamından hareketle mecazi bir anlam kurgusu içerisinde mülâhaza edilmesi de mümkündür. Bu durumda oruç tutan kişinin karnının hararetinin yükselmesi, tuttuğu orucun günahları yakması, oruç tutan kişinin midesinin yanması, bu ayda günahların kalplerin hararetinden yanıp küle dönmesi gibi anlamlardan hareketle böyle bir isimlendirmeye gidildiği söylenebilir. Ayrıca Ramazan ayının hayır, hasenat ve bereket açısından yağmur misali olarak telakki edildiği yönünde açıklamalar da öne sürülmüştür.⁶³

Ramazan kelimesinin hangi anlam ilişkisine binaen böyle bir isimle isimlendirilmesi noktasında ise farklı görüşler ileri sürülmüştür. Buna göre Ramazan isminin, kendisinden türetilmiş olduğu muhtemel kelimelerden biri رَمِيض kelimesidir. Bu kelimenin yakıcı olma vasfına binaen bu aya Ramazan denmiştir. Buradan hareketle oruç başta olmak üzere bu ayda yapılan salih amellerin insanın günahlarını yakmasından dolayı bu aya Ramazan ismi verilmiştir.

⁶⁰ es-Suyûtî, *eş-Şemârih*, 14; Kâsım Şulûl, "Hz. Peygamber Devrinde Oruç", 19-42.

⁶¹ Zeynuddîn 'Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, Thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, 5. baskı, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'asrîyye, 1999), 128; en-Nesefî, *Tilbetü't-talebe*, 22.

⁶² el-Cevherî, *es-Sihâh*, III/1080; Dindi, Emrah, "Cahiliye Araplarında Ramazan Ayı, İtikâf ve Oruç", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 2017, cilt: III, sayı: 2, s. 27-55.

⁶³ el-Kâdî 'Abdunnebi el-Ahmed Nekkî, *Dustûru'l-'ulemâ- Câmi'u'l-'ulûm fi ıstılâhâti'l-funûn*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2000, II, 103.

Bir başka görüşe göre “Ramazan” kelimesi Arapların رَمَضْتُ الظِّي “Ceylanı yordum.” cümlesindeki kullanımdan türetilmiştir.⁶⁴ Bu durumda oruçlu olan kişi acıkır, susar, yorulur, uykusuz kalır ve aciz düşer. Bundan dolayı heva ve hevesinin peşinde koşamaz. Fiziksel ve zihinsel olarak yorulur bitap düşer. Artık lezzetleri, arzu ve istekleri talep etmekten imtina eder. Bütün varlığını ve benliğini sadece ve sadece Allah’a (c.c) adar. Tüm eylemlerini Allah’a özgü kılar. Kök kelimenin beklemek anlamından hareketle Ramazan ayına bu isim verilmiştir. Zira bu ayda müminler sevaplarını ve ikramları sadece Allah’tan (c.c) beklerler.⁶⁵ Bu isimlendirmenin başka bir nedeni kalplerin ve gönüllerin bu ayda verilen vaz ve nasihatlerden etkilenmesidir. Dolayısıyla verilen bu öğütlerin dinleyenlerin içini ısıtmasından dolayı bu ismi aldığı söylenebilir. Bunun yanı sıra kaynaklarda رمضاء kelimesinin çok susamış, suya ihtiyacı olan kişiler için kullanıldığı da vakidir.⁶⁶ Buna göre Ramazan ayı ismini toprağın sıcaklığından değil de suyun sıcaklığından almış bulunmaktadır. Başka bir görüşe göre “Ramazan” kelimesi إرماض kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin anlamı ise yakmaktır. Burada Ramazan ayında tutulan oruçların ve yapılan ibadetlerin günahları yakması gibi bir anlam ilişkisinin bulunduğu söylenebilir.

Ramazan ile ilgili bir başka husus ise Ramazan kelimesinin kullanımı ile ilgilidir. Nitekim tabiinden Mucâhid b. Cebr (ö. 103/721) ve ‘Atâ’ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) bu ay için “Ramazan” demek yerine “Ramazan ayı” demenin daha doğru bir kullanım olduğunu dile getirmişlerdir. Bu da Ramazan kelimesinin Allah’ın (c.c) bir ismi olma olasılığından kaynaklanmaktadır. Bu durumda “Ramazan ayı” Allah’ın (c.c) ayı demek anlamına gelmektedir.⁶⁷ “Ramazan kelimesi, ay için kullanıldığında sadece Ramazan değil “Ramazan ayı” denmelidir.” şeklindeki bilgi el-Ferrâ’dan (ö. 207/822) nakledilmiştir. Bu da bize selef-i salihinin hassasiyetleri göstermesi açısından önemli bir bilgidir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de شَهْرُ رَمَضَانَ “Ramazan ayı” şeklinde zikredilmesi; hadis-i şerifte ise مِنْ صَامَ رَمَضَانَ şeklinde sadece “Ramazan” olarak yer alması tartışılmıştır. Başka bir ifadeyle ayette “Ramazan ayı” olarak yer alırken hadiste sadece “Ramazan” olarak yer almasının nedenleri üzerinde durulmuştur. Ancak kesin bir farktan bahsedilmemiştir.⁶⁸ Bu rivayetlerden ve hadislerin mübeyyin olma özelliği göz önünde bulundurulduğunda bu aya sadece “Ramazan” denmesinde herhangi bir sakıncanın bulunmadığını söylemek yerinde olacaktır.

⁶⁴ en-Nesefî, *Tilbetu't-talebe*, 22.

⁶⁵ en-Nesefî, *Tilbetu't-talebe*, 22.

⁶⁶ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, 644.

⁶⁷ el-Ba’lî, *el-Mutlî*, 121.

⁶⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, XXVIII/361-362-363-364-365-366-367-368.

SONUÇ

Arap dilinin temel sözlüklerine bakıldığında ر، م، ض kök harflerinden türetilen kelimelerin hem fiil formunda hem de isim formunda kullanıldığı görülür. Bu çalışma neticesinde ر، م، ض köklü kelimenin temel anlamlarının aşırı sıcaklık ve keskinlik olduğu tespit edilmiştir. Bunlar bu kök harflerin öne çıkan en temel anlamlarıdır. Nitekim yakıcı, çok sıcak ve jilet, ustura, bıçak, satır gibi kesici aletler için رميض kelimesi kullanılmaktadır. Bunun için سيكّين رميضٌ denir ki bu tamlama aşırı derecede keskin olan bıçak demektir. Bu temel anlamlar esas alınarak bu kökten birçok kelime türetilmiştir. Arap şiiri ve kelimelerinde geçen ر، م، ض köklü kelimeler yine kelimenin sözlük anlamı çerçevesinde sıcaklık ve keskinlik manaları temelinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hadis-i şeriflerde geçen ترمض، الرّمضاء، الرّمضاء، الرّميض، ترمضان، ترمض kelimeleri de ر، م، ض köklü olup kelimenin aşırı sıcaklık ifade eden temel anlamlarını ifade etmektedir.

Ramazan ayının da kök harflerini oluşturan ر، م، ض kök harflerinin aşırı sıcaklık, keskinlik gibi temel anlamları ile ilişkisi önemlidir. Ramazan ayına ramazan denmesinin arka planında bu ayın aşırı sıcak olduğu bir döneme denk gelmesi yatmaktadır. Zira İslamiyet'ten önce cahiliye döneminde toplumda bu ay için farklı isimler kullanılmıştır. Ancak daha sonra ramazan ismi benimsenmiş ve Kur'ân-ı Kerîm'de de "Ramazan ayı" şeklinde yer almıştır. Ramazan ayının isminin ر، م، ض kök harflerinin إرماض، رميض، رميض، رميض gibi farklı kullanımlarındaki anlamları göz önüne alınarak türetildiği görülmüştür. Bu meyanda günahları yaktığı, hayır ve hesenat açısından yağmura benzediği, oruçlunun karnının ve midesinin yanması, yorgun ve bitap düşmesi gibi anlam bağlantılarının kurulduğu görülmüştür.

ر، م، ض kök harflerinden mecaz yoluyla ortaya çıkan anlamlar da mevcuttur. Nitekim bu kelimenin "bu iş beni yaktı", "çok sinirlenmek", "küplere binmek", "adamı hasta etmek", "sabır taşı çatlayıncaya kadar birini beklemek", "bekleye bekleye taş kesilmek" gibi mecaz kullanımları da söz konusudur.

Son olarak Ramazan ayının Aramice, İbranice, Süryanice gibi diğer Sami dil ailesinde gerek fonetik açıdan gerekse anlam açısından aynı, benzer ya da yakın kelimeler üzerine daha kapsamlı bir çalışma yapılabilir. Böylece kelimenin etimolojisi daha doğru bir şekilde tespit edilmiş olur.

KAYNAKÇA

el-Ba'î, Ebû 'Abdillâh Şemsuddîn Muhammed, *el-Mutli' 'alâ ebvâbi'l-mukni'*, Thk. Şu'ayb Arnaût-Yâsîn Mahmûd el-Hatîb, yy: Mektebu's-sevâdi, 2003/1423.

el-Bustî, İbrâhîm b. Hattâb, *Ğarîbu'l-hadîs*, Thk.: 'Abdulkerîm İbrâhîm el-Garbâvî, yy: Dâru'l-fikr, 1982.

el-Cevherî, Ebû Mansûr İsmâ'îl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, 4, baskı, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987.

el-Cezerî, Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Thk.: Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut: el-Mektebetu'l-'ilmiyye, 1979/1399.

Dindi, Emrah, *Cahiliye Araplarında Ramazan Ayı, İtikâf ve Oruç*, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi = Journal of the Near East University Islamic Research Center, 2017, cilt: III, sayı: 2, s. 27-55.

Ebû 'Ubeyde Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Garîbu'l-hadîs*, Thk. Huseyn Muhammed Muhammed Şeref, Kahire: 1993.

el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî, *Tehzîbu'l-luga*, Thk. Muhammed Mur'ib, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 2002.

el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhît*, Beyrut: Dâru'l-marife, 2009.

İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basri, *Cemheretu'l-luga*, Thk. Remzi Munîr Ba'lbekkî, yy: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1987.

İbn Sîde, Ebu'l-Hasen 'Alî b. İsmâ'îl, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam fî'l-luga*, Thk. 'Abdulhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2000.

İbn Sîde, Ebu'l-Hasen 'Alî b. İsmâ'îl, *el-Muhassas*, Thk. Halîl İbrâhîm Ceffâl, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, 1996.

İbnu's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk, *el-Kenzu'l-luğavî fî'l-leseni'l-'Arabî*, Kahire: Mektebetu'l-Mutenebbî, ty.

İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Garîbu'l-hadîs*, Thk.: 'Abdullah el-Cubûrî, Bağdat: Matba'atu'l-'ânî, 1397.

İbn Mace, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sunenu İbn Mâce*, rakam 555.

İbn Manzûr, Cemâluddîn, *Lisânu'l-'Arab*, 3. Baskı, Beyrut: Dâru sâdır, 1414.

Nekrî, el-Kâdî 'Abdunnebî el-Ahmed, *Dustûru'l-'ulemâ'- Câmi'u'l-'ulûm fi istilâhâti'l-funûn*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 2000.

en-Neseî, Ebû Hafs Necmuddîn 'Umer b. Muhammed b. Ahmed, *Tilbetu't-talebe fi'l-istilâhâti'l-fıkhiyye*, Bağdat: el-Matba'atu'l-'âmira, 1311.

Öncü, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerîm'de Yer Alan (Fe'ülün) ve (Fe'îlün) Kalıpları*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2015, cilt: VII, sayı: 13, s. 162-183.

es-Suyûtî, eş-Şemârih fi İlmi't-târîh, Leiden: 1894.

Şulul, Kâsım, *Hız. Peygamber Devrinde Oruç ve Ramazan Orucuyla İlgili Gelişmeler*, Uluslararası Ramazan Sempozyumu: Ramazan ve Oruç, 2015, s. 19-42.

er-Râzî, Zeynuddîn 'Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, Thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, 5. baskı, Beyrut: el-Mektebetu'l-'asrîyye, 1999.

Yıldız, Musa, "Zürümme", DİA, İstanbul: TDV, 2013, XLIV/581.

ez-Zamahşerî, *Esâsu'l-belağâ*, Thk.: Muhammed Bâsil, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1998.

ez-Zamahşerî, *el-Fâik fi ğarîbi'l-hadîsi ve'l-eser*, Thk.: 'Alî Muhammed el-Bicâvî, 2. baskı, Lübnan: Dâru'l-ma'rife, ty.

ez-Zebîdî, Muhammed Muhibbuddîn, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, Thk.: Heyet, Dâru'l-hidâye, ty.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasen, İbrâhîm Mustafâ, Hâmid 'Abdulkâdir, Muhammed 'Alî en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-vasît*, 2. baskı, Kahire: Mecme'u'l-lugati'l-'Arabiyye, 1972.